

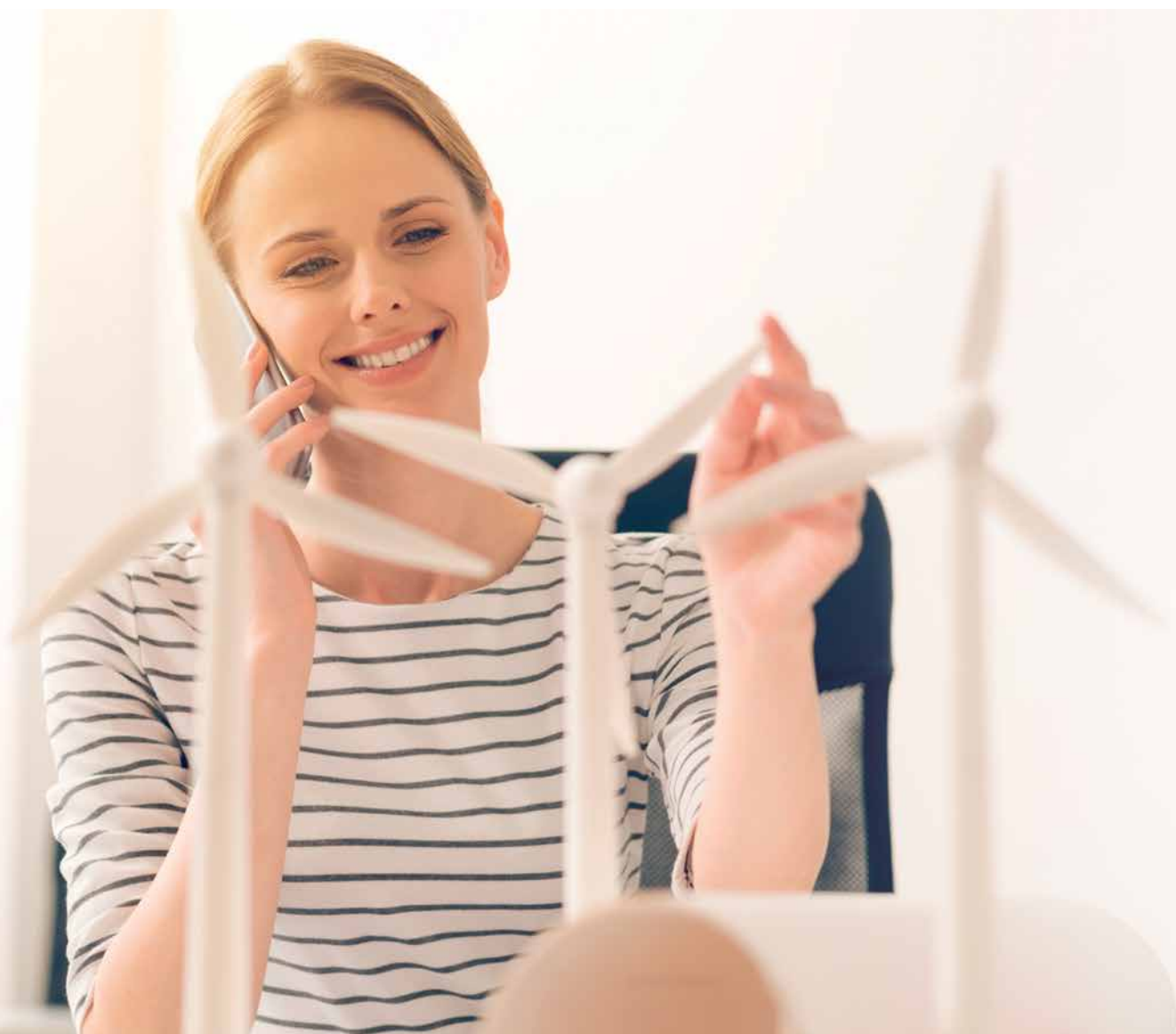

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Embassy of Switzerland
Swiss Cooperation Office in Serbia

WISE SEE

**Žene u održivoj energetici,
klimatskim promenama i zaštiti
životne sredine -
LIDERSTVO ZA PROMENU**

Sadržaj:

Uvod	3
Metodologija	4
Žene u održivoj energetici, klimatskim promenama i životnoj sredini - zastupljenost, položaj i stavovi	5
Žene donosioci odluka u javnom sektoru - zastupljenost i moć	6
Žene u biznisu – rad i istrajnost ključni za napredovanje	7
Žene u akademskoj zajednici i naučnim institutima – pozitivan trend	9
Žene u međunarodnim organizacijama – rodno osveštene zagovornice održive životne sredine	10
Žene u organizacijama civilnog društva – rodna ravnopravnost je horizontalna tema	11
Žene u medijima – borba za kvalitetno izveštavanje i sopstveni položaj	11
Žene potrošači: poljoprivrednice, preduzetnice i žene u domaćinstvu	12
Žene u poljoprivredi – spremne za pametan razvoj	12
Preduzetnice – edukacija i podrška neophodna	13
Žene u domaćinstvu – otvorene za nova znanja i informacije	14
Stavovi – žene u Srbiji biraju održivost	16
Zaključci	18
Preporuke	19
CPOR i projektni tim	20

Uvod

Projekat **WISE SEE (Women in Sustainable Energy South-East Europe)** odnosno **Žene u održivoj energetici Jugoistočne Evrope** promoviše aktivno učešće, zastupljenost i jačanje uloge žena u sektoru održive energetike, klimatskih promena i zaštite životne sredine.

Žene su na globalnom nivou prepoznate kao snažni nosioci promena u tranziciji ka održivim rešenjima u energetici, klimatskim promenama i zaštiti životne sredine. Da bi se u potpunosti iskoristio potencijal žena, njihovo znanje i veštine, kao i da bi se podstakao novi leaderski model, važno je uključiti rodnu perspektivu u politike, projekte i razvojne planove u oblast obnovljivih izvora energije (OIE), energetske efikasnosti, klimatskih promena, zaštite životne sredine, cirkularne ekonomije i drugih srodnih ciljeva održivog razvoja u Republici Srbiji. Projekat WISE SEE ima regionalni karakter, a prva zemlja u kojoj se sprovodi je Srbija.

Projekat se bavi neksusom rodna ravnopravnost – održiva energetika – klimatske promene – životna sredina što predstavlja novi pristup u sagledavanju rodne komponente u sektorima koji, su u tranziciji ka nisko-ugljeničnoj ekonomiji i ozelenjavanju energetike postali komplementarni.

Proces se realizuje kroz identifikovanje žena koje se profesionalno bave ovim temama, istraživanje stavova i informisanosti žena, mapiranje stanja rodne ravnopravnosti, kao i kreiranje WISE ekspertske mreže koja treba da poveća vidljivost ženske ekspertize i doprinosa žena u ovoj oblasti. U drugoj fazi cilj je repliciranje metodologije, iskustva stečenog na projektu i naučenih lekcija u drugim zemljama Jugoistočne Evrope.

Organizacija civilnog društva Centar za promociju održivog razvoja – CPOR realizuje projekat u partnerstvu sa Švajcarskom kancelarijom za razvoj (Swiss Cooperation Office – SECO). Projekat su podržali Ministarstvo za zaštitu životne sredine Republike Srbije, Ministarstvo rudarstva i energetike Republike Srbije, Ekonomska komisija UN za Evropu (UNECE) i Energetska zajednica.

Metodologija

Mapiranje žena

Prvi korak koji je projektni tim napravio u pravcu identifikovanja žena relevantnih za ciljeve WISE SEE projekta i dobijanja njihovih stavova i mišljenja predstavljao je proces mapiranja žena.

Mapirane su:

- a) žene koje se profesionalno bave održivom energetikom, klimatskim promjenama i zaštitom životne sredine
- b) žene korisnice energije (potrošači)

Profesionalno angažovanje nije podrazumevalo samo tradicionalne inženjerske poslove, već i šire sagledavanje različitih profesija u okviru ciljnih grupa koje se bave temama u vezi sa predmetom istraživanja: donosioci odluka, žene u poslovnom sektoru, medijima, akademskoj i naučnoj zajednici, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama.

U kategoriji žena potrošača identifikovane su dve grupe žena. Prvu grupu čine žene koje mogu imati korist od primene zelenih tehnologija i inovativnih energetske rešenja u okviru poslova kojima se bave. To su preduzetnice i žene u poljoprivredi. Drugu grupu čine žene u opštoj populaciji ili žene u domaćinstvu.

Takođe, identifikovane su relevantne organizacije, institucije i kompanije sa kojima je uspostavljena komunikacija i koje su projektnom timu pružile podršku u procesu mapiranja žena. Te organizacije su podržale projekat širenjem informacije o njemu među zaposlenim ženama i preporukom da se zaposlene žene aktivno uključe.

Istraživanje

Projektni tim je sproveo opsežno istraživanje koje se sastoji od tri segmenta:

1. Istraživanje među ženama profesionalno angažovanim u održivoj energetici, klimatskim promjenama i zaštiti životne sredine o njihovim ulogama, stavovima i položaju. Istraživanje je realizovano u periodu od dva meseca (decembar 2017- januar 2018) na uzorku od 300 žena.

2. Istraživanje o zastupljenosti i položaju žena u organizacijama i institucijama od značaja za oblasti relevantne za projekat. Organizacije su popunjavale upitnike sa podacima o zastupljenosti žena, kao i njihovom položaju u organizaciji na različitim hijerarhijskim nivoima. Sprovedena je i serija kvalitativnih istraživanja u formi intervjua sa predstavnicima i predstavnicama organizacija.

3. Istraživanje stavova žena u opštoj populaciji (žene u domaćinstvu) o održivoj energetici i klimatskim promjenama. Osnovni ciljevi istraživanja jesu ispitivanje percepcije, stavova, znanja i iskustava ženske populacije Republike Srbije u vezi sa pomenutim temama.

U istraživanju je učestvovalo 800 žena, a kao izvor za stvaranje uzorka istraživanja, korišćeni su podaci Republičkog zavoda sa statistiku iz poslednjeg popisa stanovništva 2011. godine. Relevantni nacionalno-reprezentativni uzorak postavljen je prema veličini ciljne grupe (žene uzrasta između 25 i 55 godina) unutar svakog od četiri statistička regiona i oba tipa naselja. Istraživanje je sprovedeno u januaru 2018. godine.

U istraživanju stavova profesionalno angažovanih žena, kao i u istraživanju žena u opštoj populaciji primenjena je CAWI tehnika prikupljanja podataka (engl. CAWI – Computer Assisted Web Interviewing), lični intervjui prilikom kojih ispitanik svoje odgovore beleži na odgovarajućoj onlajn platformi.

Istraživanja žena u opštoj populaciji i stručnu podršku u analizi i obradi podataka rezultata istraživanja na čitavom uzorku žena sprovela je agencija za istraživanje tržišta GfK.

Žene u održivoj energetici, klimatskim promenama i životnoj sredini – zastupljenost, položaj i stavovi

Sektor energetike tradicionalno se smatra sektorom kojim dominiraju muškarci. Održiva energetika, koja se oslanja na pronalaženje čistih, obnovljivih izvora energije, zadovoljavajući društveno ekonomske potrebe građana uz minimalni uticaj na životnu sredinu i očuvanje prirodnih resursa i koja zadovoljava potrebe sadašnjice ne ugrožavajući sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe, kao i oblast zaštite životne sredine i klimatskih promena ne smatraju se ipak dominantno „muškim“ sektorima.

Novi globalni trendovi u energetske i politikama u oblastima klimatskih promena i zaštite životne sredine, podstaknuti između ostalog i globalnim inicijativama poput UN inicijative *Sustainable Energy For All* i *The Clean Energy, Education and Empowerment (C3E) Programme* inicijative u okviru Clean Energy Ministerial (CEM) globalnog projekta, vide žene kao aktivne i važne učesnice na putu ostvarivanja ciljeva održivog razvoja.

Veoma se često dešava da, iako podjednako sposobne, obrazovane i vešte, žene ne uspevaju da zauzmu najviše pozicije u organizacijama, institucijama i kompanijama u kojima rade.

Takođe, iako su žene primarni potrošači energije u domaćinstvima i zajednicama, često se u procesu konsultovanja i javnih prezentacija projekata održivog energetskeg razvoja žene zaobilaze, iako su podjednako važni članovi zajednice sa specifičnim potrebama.

Grafikon:
Kategorije žena koje je WISE projekat mapirao i među kojima je sprovedeno individualno istraživanje

Žene donosioci odluka u javnom sektoru – zastupljenost i moć

Iako su brojčano zastupljenije u resornim ministarstvima i agencijama relevantnim za teme obuhvaćene mapiranjem stanja rodne ravnopravnosti, broj žena se smanjuje kako se ide ka vrhu hijerarhijske lestvice.¹

Institucija	Učešće žena među zaposlenima	Zastupljenost žena na prvom nivou odlučivanja
Ministarstvo energetike i rudarstva	59%	18%
Ministarstvo zaštite životne sredine	68%	33%
Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture	61%	43%
Agencija za energetiku Republike Srbije	60%	18%
Agencija za zaštitu životne sredine	64%	0%

Tabela:
Zastupljenost žena u institucijama i na prvom nivou odlučivanja

Žene u ministarstvima i agencijama najčešće zauzimaju pozicije na drugom nivou odlučivanja, dok su pozicije na prvom nivou odlučivanja „rezervisane“ za muškarce.

Jedino ministarstvo na čijem čelu se nalazi žena jeste Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, koje vodi Zorana Mihajlović, potpredsednica Vlade Republike Srbije. Upravo ovo ministarstvo beleži i najveći procenat žena na prvom nivou odlučivanja od 43%.

Više od polovine ispitanica među donosiocima odluka koje su učestvovala u WISE istraživanju navodi da muškarci i žene u insitucijama gde rade imaju isti položaj (55%), trećina ipak uočava razlike, dok 12% njih nije sigurno.

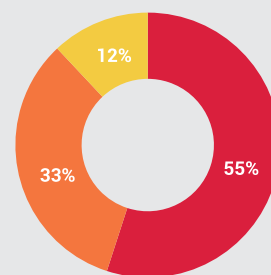
43%

žena zauzima pozicije na prvom nivou odlučivanja u Ministarstvu građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture.

Slične odgovore dale su žene na pitanje da li smatraju da i muškarci i žene u inistitucijama u kojima rade imaju iste mogućnosti za napredovanje. Pola ispitanica je odgovorilo sa „da“, 36% smatra da oba pola nemaju iste mogućnosti za napredovanje, dok 14% ne može da oceni.

Da li smatrate da muškarci i žene u instituciji u kojoj radite imaju isti položaj?

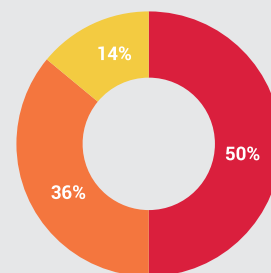
■ Da
■ Ne
■ Ne znam

Grafikon:
Stavovi žena donosioca odluka o položaju žena u institucijama i mogućnostima za napredovanje

Da li smatrate da muškarci i žene u instituciji u kojoj radite imaju iste mogućnosti za napredovanje?

■ Da
■ Ne
■ Ne znam

Grafikon:
Stavovi žena donosioca odluka o jednakim mogućnostima za napredovanje muškaraca i žena

Slede edukacije u zemlji, zatim učenje kroz rad na projektima, edukacije u inostranstvu i interne edukacije u instituciji, dok 12% žena donosioca odluka nije prošlo zvaničan program edukacije, a volelo bi.

¹ U ministarstvima prvi nivo odlučivanja obuhvata pozicije ministra, državnih sekretara, pomoćnika ministra, posebnih savetnika ministra, šefova kabineta, dok u agencijama prvi nivo odlučivanja obuhvata pozicije direktora, pomoćnika direktora, načelnika odeljenja i članove Saveta.

Žene u biznisu – rad i istrajnost ključni za napredovanje

Studije na globalnom nivou pokazuju da su žene nedovoljno zastupljene na najvišim upravljačkim pozicijama u sektoru energetike što predstavlja gubitak za te kompanije i nedostatak talenta, ideja i inovativnosti.

Publikacija **Women in Clean Energy**² navodi podatak iz studije Međunarodne agencije za obnovljive izvore energije (IRENA) iz 2016. godine da među 90 kompanija koje se bave OIE širom sveta, žene čine u proseku 35% zaposlenih, što je udeo veći nego u konvencionalnoj energetici.

Takođe, studija **Women in Power and Utilities (P&U) Index**, koju je sprovedla kompanija EY, prati broj žena u upravnim odborima najvećih elektroprivreda na svetu prema prihodu. Žene su 2016. godine činile samo 16% UO, što je bio porast od 1% tokom perioda od tri godine. Ovim tempom, zaključuju autori publikacije Women in Clean Energy, bilo bi potrebno 42 godine da žene dostignu učešće od 30% u UO, a čak 72 godine da dostignu nivo od 40%.

U srpskoj elektroprivredi (EPS) žene čine 20% zaposlenih i zauzimaju svega 13% pozicija u najvišem menadžmentu (nadzorni odbor, direktor i izvršni direktori). U Elektromreži Srbije (EMS), operatoru prenosnog sistema, žene čine 22% zaposlenih i zauzimaju 36% pozicija u srednjem menadžmentu. Kada je reč o ženama na pozicijama u top menadžmentu, EMS zasigurno spada vodeće energetske kompanije u svetu.

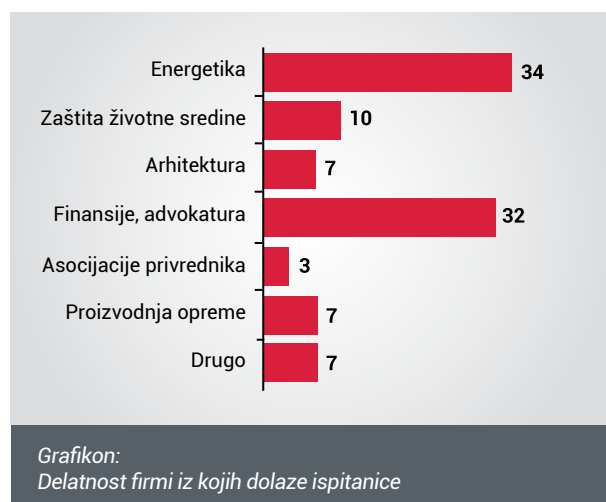
ZASTUPLJENOST ŽENA	EPS	EMS
U odnosu na ukupan broj zaposlenih	20%	22%
U srednjem menadžmentu	33%	36%
U top menadžmentu	13%	56%

Tabela: Zastupljenost žena u EPS-u i EMS-u

Elektromreža Srbije (EMS) pravi je šampion među energetskim kompanijama u segmentu rodne ravnopravnosti – čak 56% žena u EMS-u zauzima pozicije u top menadžmentu.

U segmentu istraživanja među ženama profesionalno angažovanim u sektorima, sa čak trećinom ispitanica u uzorku ubedljivo vode žene iz energetskih kompanija, zatim slede žene iz sektora finansijskih usluga, advokatskih kancelarija, konsaltinga, dok 10% ispitanica čine žene zaposlene u preduzećima u oblasti ekologije, nešto manje žena dolazi iz oblasti arhitekture, slede žene iz kompanija koje proizvode opremu i na kraju žene iz poslovnih asocijacija.

² Clean Energy Ministerial, Clean Energy Education and Empowerment z(3CE), Women in Clean Energy, 2017

Tri četvrtine ispitanica iz biznis sektora saglasno je sa tim da su ravnopravne sa svojim muškim kolegama

Nešto manje (69%) navodi da u trenutnoj firmi žene i muškarci imaju iste mogućnosti za napredovanje

Velika većina (91%) je zadovoljna svojim položajem na trenutnom radnom mestu

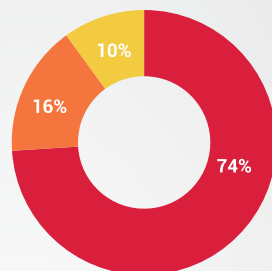
Kada je reč o pogodnostima za zaposlene žene, samo trećina (31%) anketiranih poslovnih žena navodi da njihova firma pruža neke pogodnosti. Najčešći benefit koji žene navode jeste plaćeno trudničko i porodiljsko odsustvo, zatim fleksibilno radno vreme, odnosno mogućnost rada od kuće, kao i obezbeđeni sistematski pregledi. Zanimljivo je da veliki broj žena plaćeno trudničko i porodiljsko bolovanje shvata kao pogodnost iako spada u zakonom garantovana prava.

Takođe, trećina ispitanica navela je da je nailazila na prepreke tokom napredovanja u karijeri.

Četiri od deset žena odgovorile su da su se suočile sa neprijatnostima na poslu samo zato što su žene, a 6% žena je imalo neki problem zbog odlaska na porodiljsko bolovanje.

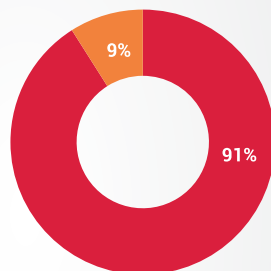
Da li u firmi u kojoj trenutno radite žene i muškarci imaju isti položaj?

■ Da
■ Ne
■ Ne znam / nije mi to važno

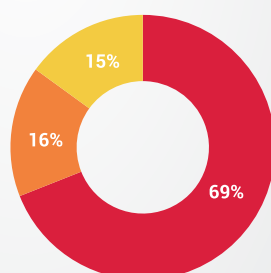
Da li ste zadovoljni svojim položajem u firmi?

■ Da
■ Ne

Da li u firmi u kojoj radite muškarci i žene imaju iste mogućnosti za napredovanje?

■ Da
■ Ne
■ Ne znam / nije mi to važno

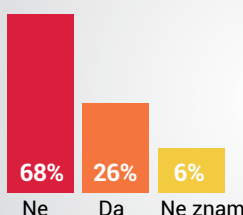

"Česti napadi i osporavanje od strane kolega muškaraca."

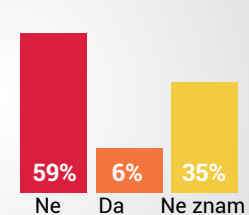
"Posle porodiljskog bolovanja proglašena sam tehnološkim viškom."

"U bivšoj firmi sam bila degradirana u smislu pozicije nakon porodiljskog, a kolega, sa manje iskustva, je napredovao. Nažalost, i mobing je bio deo svakodnevnice."

Da li ste kao žena imali neku neprijatnost na poslu?

Da li ste zbog odlaska na porodiljsko bolovanje imali neki problem na poslu?

Grafikon: Položaj žena u firmi u kojoj rade

Grafikon: Neprijatnost na poslu i iskustva u vezi sa porodiljskim bolovanjem

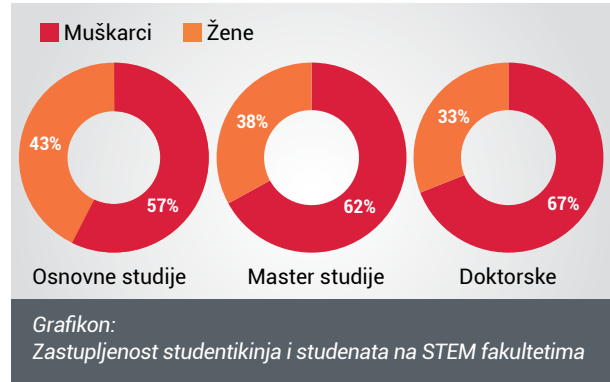
Žene u akademskoj zajednici i naučnim institutima – pozitivan trend

Fakulteti

U Srbiji se sve veći broj devojaka opredeljuje za studije elektrotehničkog, mašinskog i tehnološkog usmerenja (engl. STEM – science, technology, engineering, maths), discipline percipirane kao tradicionalno muške. Ovaj pozitivan trend obezbeđuje širenje i diversifikaciju veština i talenata, ali i doprinosi većoj inovativnosti u novim rešenjima bez kojih se ne bi mogli zamisliti održivi energetski razvoj i razvoj cirkularne ekonomije, prelazak na nisko-ugljeničnu industriju, novi modeli u procesu adaptacije na klimatske promene i očuvanja životne sredine.

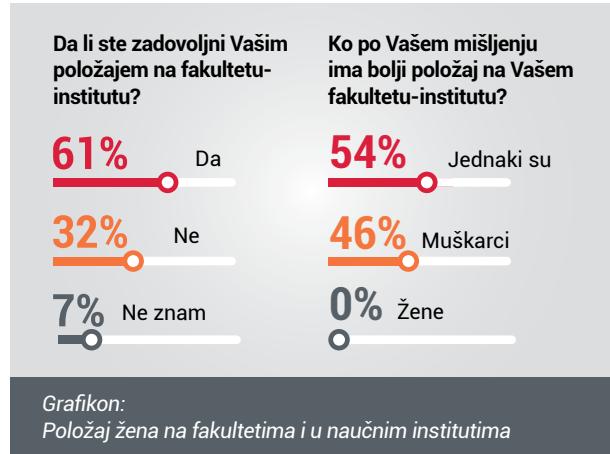
Na uzorku od osam fakulteta univerziteta u Beogradu, Nišu, Novom Sadu i Kragujevcu, čiji kurikulum se bavi temama od značaja za **WISE projekat**³, a prema podacima o broju upisanih studenata i studentkinja u protekle tri godine (upisne godine 2015, 2016. i 2017) studenti su u proseku zastupljeni sa 57%, a studentkinje sa 43%. Prosečan broj studentkinja se smanjuje od osnovnih studija ka master i doktorskim studijama na ovim fakultetima, i to 43%, 38% i 33%, respektivno. Tehnološko-metalurški fakultet (smerovi hemijsko inženjerstvo i zaštita životne sredine) prednjači po broju studentkinja, koje su u poslednje tri godine činile čak 76% ukupnog broja studenata.

U pogledu nastavnog kadra na pomenutim fakultetima i katedrama žene procentualno zaostaju za muškarcima, 35% prema 65%. U najvećoj meri ovaj rezultat je postignut zahvaljujući Tehnološko-metalurškom fakultetu gde je samo na osnovnim studijama zaposleno 14 žena i 2 muškarca, inače bi pokazao još manju zastupljenost žena.

Naučni instituti

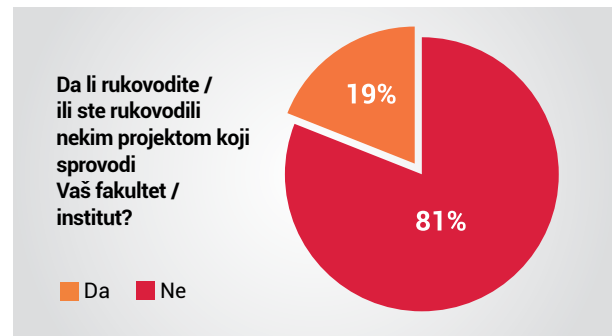
Većina žena sa fakulteta i iz naučnih instituta, koje su učestvovala u individualnom istraživanju, navele su da je posvećenost poslu bio ključan faktor za napredovanje u karijeri (82% ispitanica). Tri petine ispitanica iz ove grupe (61%) odgovorilo je da je zadovoljno svojim položajem, blizu polovine (46%) smatra da su muškarci u boljem položaju, dok nijedna žena ne navodi da su žene u prednosti.

Primetan je trend velikog interesovanja žena za naučne institute koji se može objasniti samom prirodom posla koji je dominantno naučno-istraživačko-laboratorijskog tipa, bez terenskog rada, i koji pruža mogućnosti za stručno usavršavanje i napredovanje u pogledu dostizanja višeg naučnog zvanja.

³ Elektrotehnički fakultet, Mašinski fakultet, Tehnološko-metalurški fakultet, Fizički fakultet, Arhitektonski fakultet, svi deo Univerziteta u Beogradu; Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu; Elektronski fakultet, Univerzitet u Nišu; Fakultet za primenjenu ekologiju – FUTURA, Univerzitet Singidunum; Fakultet inženjerskih nauka, Univerzitet u Kragujevcu. Istraživanje je sprovedeno samo na katedrama koje su identifikovane kao relevantne za teme kojima se projekat bavi.

Dobar primer za to je Institut Vinča u Beogradu, u kome žene osim što su brojnije (žene čine 57% zaposlenih, a muškarci 43%), brojčano su nadmoćnije i kao nosioci naučnih zvanja (59% nasuprot 41%), odnosno među nosiocima zvanja doktora nauka žene čine 57% među 43% muškaraca doktora nauka. Jedino su brojniji muškarci kao rukovodioci projekata. Oni su kao rukovodioci projekta zastupljeni sa 64%, dok žene slede sa 36%.

Žene u međunarodnim organizacijama – rodno osveščene zagovornice održive životne sredine

Žene zaposlene u međunarodnim organizacijama veoma su aktivno uključene u projekte iz oblasti održive energetike, klimatskih promena i zaštite životne sredine. Projektima je rukovodilo ili rukovodi 75% ispitanica, a 70% projekata koje su navele sadrže i komponentu rodne ravnopravnosti, što predstavlja sve češće standardni zahtev donatora.

Uvođenje rodne perspektive u projekte promovise Misija OEBS-a u Srbiji, UNDP projekti u oblasti klimatskih promena i zaštite životne sredine uz podršku UN Women i saradnju sa Ženskim arhitektonskim društvom, Švedska razvojna agencija SIDA, a posebno dva regionalna projekta GIZ Otvoreni regionalni fond za Jugoistočnu Evropu – Energetska efikasnost i Otvoreni regionalni fond za Jugoistočnu Evropu – biodiverzitet.

100% žena iz međunarodnih organizacija, koje su učestvovala u istraživanju, izjasnilo se da im je važno da njihov posao bude u skladu sa principima održivog razvoja.

Rodna perspektiva i energetska efikasnost – primer dobre prakse

Open Regional Fund for South-East Europe – Energy Efficiency (ORF-EE) je projekt u oblasti energetske efikasnosti, klimatskih promena i održivog urbanog transporta, koji se realizuje u šest zemalja Jugoistočne Evrope kroz nekoliko "pod-projekata". ORF-EE deluje u ime Nemačke vlade, a implementira ga nemačka razvojna organizacija GIZ.

Rodna perspektiva na projektu definisana je kao "horizontalna" (engl. cross-cutting) tema, u skladu sa strategijom za rodnu ravnopravnost GIZ organizacije, i deo je svih projektnih aktivnosti i realizuje se kroz:

- ▶ Sistemski pristup i doslednu primenu rodne perspektive u razvijanju alata i kontrolnih lista za rodno osetljivu implementaciju projektnih aktivnosti, u izveštavanju, unapređenju kapaciteta projektnog tima i partnera i sl.;
- ▶ Vidljivost i promociju rodne perspektive (rodno osetljivog jezika, vizuelnih prikaza, sadržaja) u svim materijalima, koji se pripremaju i publikuju;
- ▶ Ravnopravnu zastupljenost žena i muškaraca u svim aktivnostima u okviru projekta, kao i rodno osetljivo angažovanje eksternih stručnjaka;
- ▶ Promociju rodne perspektive u kreiranju relevantnih lokalnih politika.

Na projektu se primenjuju markeri za rodnu ravnopravnost (OECD - marker za rodnu ravnopravnost), a u fazi projekta koji je započeo 2017. godine GIZ ORF-EE projekat označen je kao G0, što okvirno znači da ostvarivanje rodne ravnopravnosti nije jedan od ciljeva projekta (niti glavni cilj), ali da se preduzimaju mere i aktivnosti kojima se sprečava reprodukcija i produbljivanje rodnih nejednakosti. Ova sistemski dodata marker je u skladu sa kompleksnosti tematike kojem se ORF-EE bavi u JIE. Ipak, ORF-EE u svom delovanju često nadilazi sistemski pristup po pitanju rodne ravnopravnosti. U okviru projekta imenovana je savetnica za rodnu ravnopravnost.

Žene u organizacijama civilnog društva – rodna ravnopravnost je horizontalna tema

Žene u organizacijama civilnog društva, koje su učestvovalе u istraživanju, rukovode projektima u 88% slučajeva i od toga je polovina iz organizacija u kojima je rodna ravnopravnost glavna tema.

Od 36 projekata iz oblasti zaštite životne sredine, održive energetike ili klimatskih promena, za koje je navedeno da imaju aspekt rodne ravnopravnosti, samo njih 14 zapravo uključuje obe komponente i to su projekti u oblasti promocije ekofeminizma, organske proizvodnje i reciklaže tekstila.

U projektima koji se tiču zaštite životne sredine, održive energetike odnosno klimatskih promena, kao rodni aspekt prepoznaje se učešće žena u projektnim aktivnostima, edukacija u oblasti rodne ravnopravnosti ili rodno odgovorno budžetiranje, što je dobar primer primene alata za uvođenje rodne perspektive u projekte.

Žene u medijima – borba za kvalitetno izveštavanje i sopstveni položaj

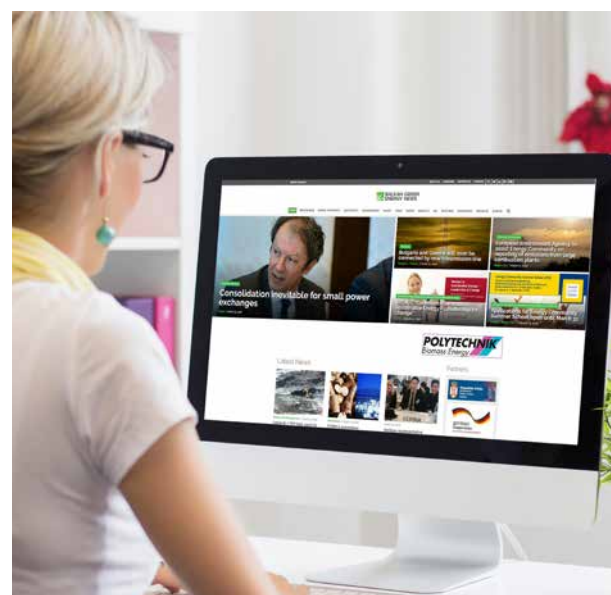
Novinarke koje su učestvovalе u WISE istraživanju, pokazale su najveće interesovanje za temu OIE, potom zaštitu životne sredine i klimatske promene.

Kada je reč o zadovoljstvu komunikacijom sa predstavnicima različitih institucija i organizacija u svrhu izveštavanja, novinarke smatraju da kod državnih institucija postoji prostor za unapređenje, ali navode Ministarstvo zaštite životne sredine i Ministarstvo poljoprivrede kao primere dobre prakse. Sudeći po oceni novinarki, lokalne samouprave bi trebalo ozbiljno da se pozabave komunikacijom s medijima, mada postoje i izuzeci, pa se kao svetli primeri navode Piroć, Ražanj, Beograd i Subotica. Dobru komunikaciju novinarke ostvaruju sa organizacijama civilnog društva,

međunarodnim organizacijama, a biznis sektor bi takođe trebalo da poboljša komunikaciju, pošto ni jedna novinarka nije dala ocenu 5 ovom sektoru.

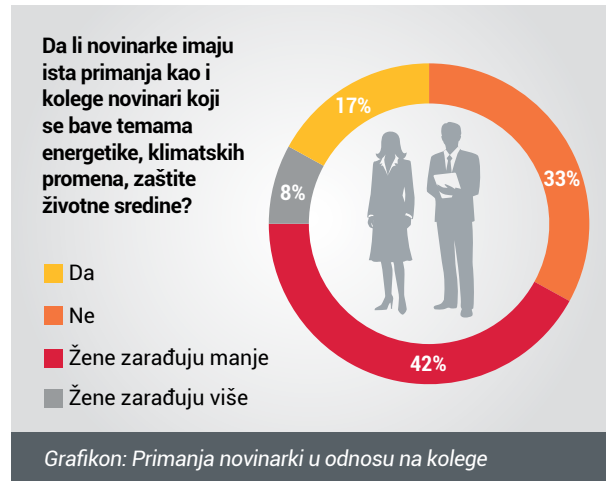
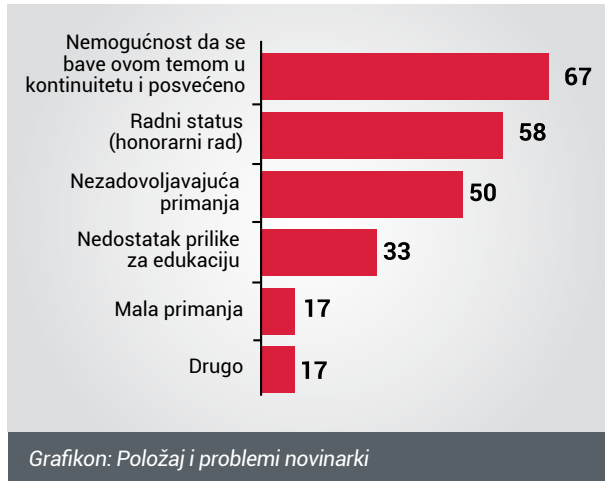
Novinarke koje se bave održivom energetikom, klimatskim promenama i zaštitom životne sredine nisu zadovoljne svojim položajem, najpre zbog nemogućnosti da se ovim temama posvete u kontinuitetu, ali i zbog honorarnog zaposlenja (50% novinarki ima radni odnos, 50% honorarno rade) i nezavidne finansijske situacije.

Da li je položaj novinarki koje prate energetiku, klimatske promene i zaštitu životne sredine zadovoljavajući?

Ne
67%

Da
33%

Žene potrošači: poljoprivrednice, preduzetnice i žene u domaćinstvu

Žene u poljoprivredi – spremne za pametan razvoj

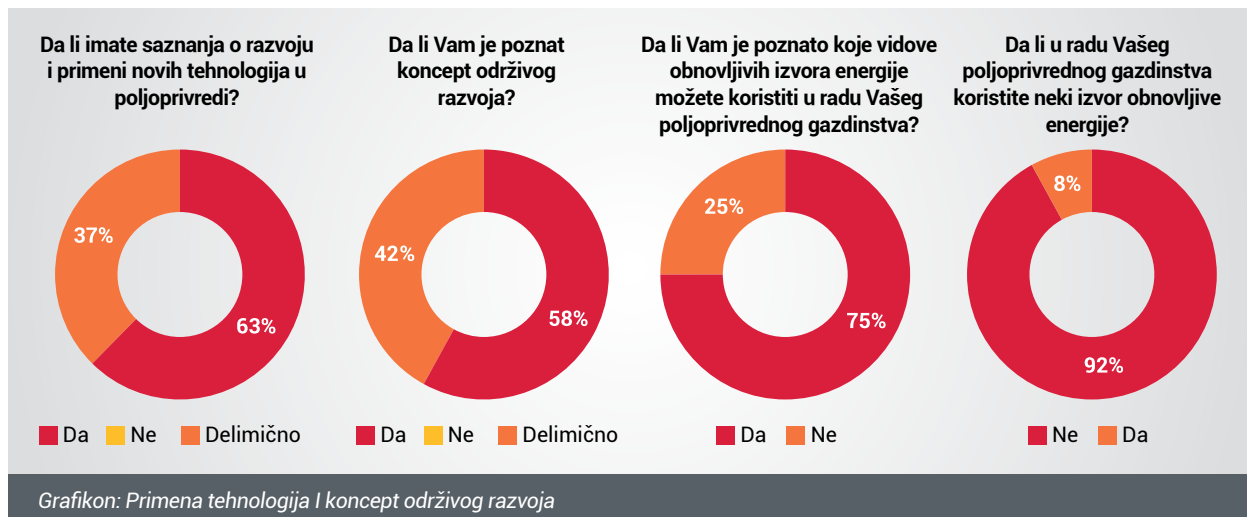
Iako je skroman uzorak poljoprivrednica koje su učestvovala u istraživanju (N=24), ova grupa žena ostavlja snažan utisak kada je reč o informisanosti, ali i spremnosti da u radu svog poljoprivrednog gazdinstva primene OIE. Reč je o obrazovanim ženama, kompjuterski pismenim, koje prate trendove, posećuju sajmove i edukuju se u kontinuitetu. Sve ispitanice imaju potpuna (63%) ili delimična (38%) saznanja o razvoju i primeni novih tehnologija u poljoprivredi, a svima je takođe poznat koncept održivog razvoja (u

potpunosti 58% i delimično 42%). Voćarstvo i povrtarstvo su najzastupljenije delatnosti među našim ispitanicama, slede ratarstvo i stočarstvo, dok se organska proizvodnja i lekovito bilje navode u nešto manjoj meri. Dve od pet ispitanica navodi da se bavi prerađivačkom delatnošću.

Poljoprivrednice ostavljaju snažan utisak kada je reč o informisanosti, ali i spremnosti da u radu svog poljoprivrednog gazdinstva primene obnovljive izvore energije.

Tek svaka četvrta anketirana poljoprivrednica navodi da je članica poljoprivredne zadruge, da ima registrovano poljoprivredno gazdinstvo ili da je vlasnica kuće, zemlje, opreme, stoke i sl.

Tri četvrtine poljoprivrednica navodi da im je poznato koje vidove obnovljivih izvora energije mogu koristiti u radu svog poljoprivrednog gazdinstva, dok gotovo sve navode da u svom radu koriste neki vid obnovljenih izvora energije.

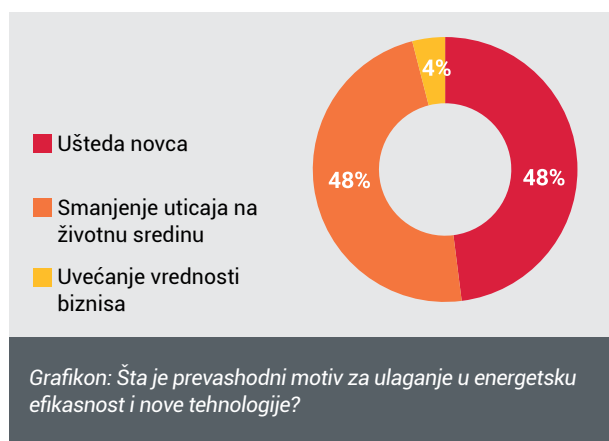
Preduzetnice – edukacija i podrška neophodna

Sve anketirane preduzetnice znaju šta je energetska efikasnost, velika većina je svesna šta ona podrazumeva u privredi (88% ispitanica), a i koliko mesečno izdvajaju za troškove energije (84% ispitanica).

Sedam od deset preduzetnica same vode računa o potrošnji energije u svojoj firmi, a samo tri od deset procenilo je mogućnost za uštedu energije oslanjajući se na vlastite proračune.

Preduzetnice koje to do sada nisu učinile, veoma su zainteresovane za procenu mogućnosti za uštedu energije, ali su osrednje upoznate s mogućnostima za unapređenje energetske efikasnosti koje bi mogle da primene u svojoj firmi. Svega 20% ispitanica je već investiralo u neke od ovih mera.

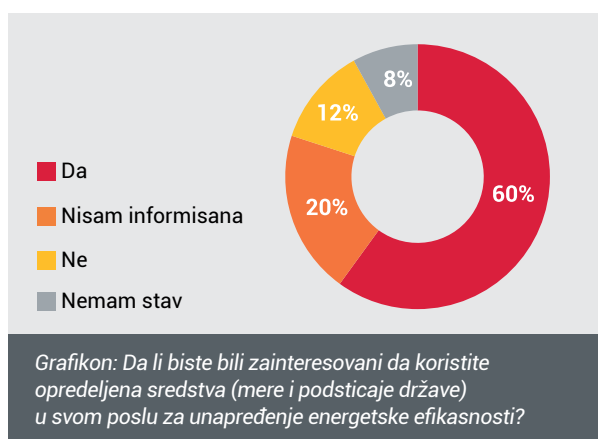
Ne poznaju ESCO koncept (samo 28% ispitanica je čulo za ESCO firme), a finansijske razloge navode kao glavnu prepreku za unapređenje energetske efikasnosti.

Anketirane preduzetnice nisu aplicirale za kredite banaka za unapređenje energetske efikasnosti, odnosno primenu obnovljivih izvora energije, ali ih je većina (60% ispitanica) zainteresovana za korišćenje mera i podsticaja države kojima bi mogle da pospeše taj aspekt svog poslovanja.

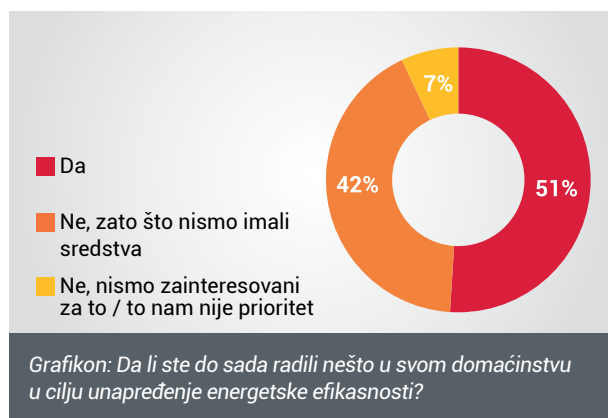
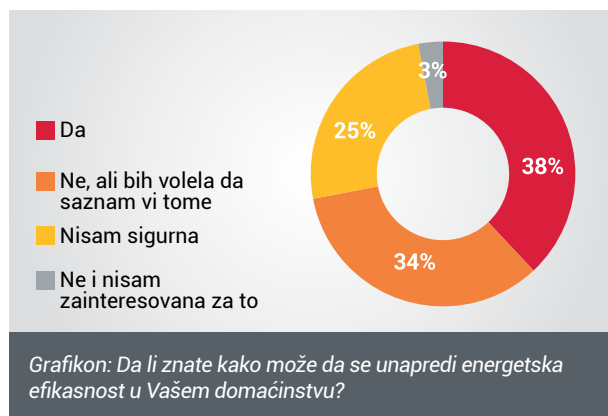
Sanja Milosavljević, preduzetnica, vlasnica firme "Moje gnezdo".
Autor slike Stefan Đaković

Žene u domaćinstvu – otvorene za nova znanja i informacije

Opšti utisak je da su žene u Srbiji veoma zainteresovane za energetska efikasnost i obnovljive izvore energije – čak 72% zna ili bi volelo da sazna više o merama za unapređenje energetske efikasnosti, a među onima koje žele da se edukuju najbrojnije su najmlađe ispitanice (od 25 do 34 godine). Posebno ohrabruje činjenica da svega 3% nije zainteresovano za ovu temu. Polovina anketiranih žena ističe da je njihovo domaćinstvo već investiralo u poboljšanje energetske efikasnosti. Veliki broj onih koje to još uvek nisu uradile (42%) navodi da je razlog finansijske prirode, a svega 7% ni ne razmišlja o tome.

Domaćinstva u Srbiji najčešće investiraju u izolaciju fasade (71%) i zamenu stolarije (66%), a 9 od 10 ispitanica navodi da je glavni razlog ušteda novca (88%), a potom zaštita životne sredine (76%).

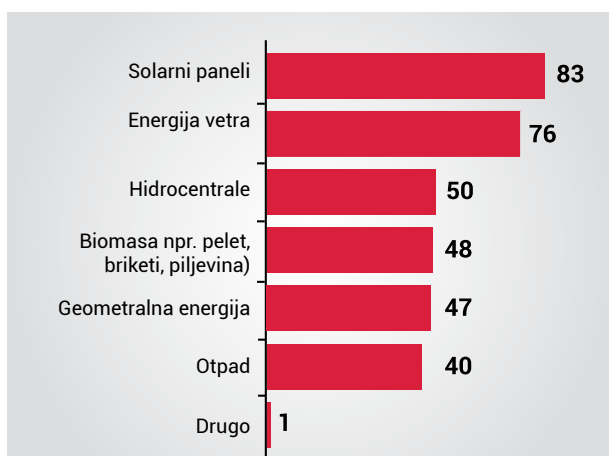

72%

žena u domaćinstvima Srbije volelo bi da sazna više o merama za unapređenje energetske efikasnosti.

Prve asocijacije na obnovljive izvore energije jesu solarni paneli (83%) i energija vetra (76%), te ne iznenađuje što su ispitanice prepoznale solarnu energiju i energiju vetra kao najperspektivnije vidove OIE u Srbiji.

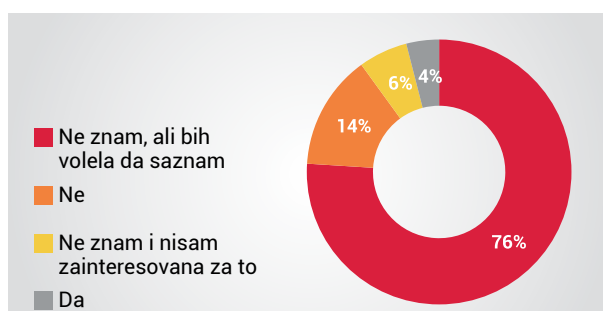
Grafikon: Prema Vašim saznanjima, šta sve od ponuđenog predstavlja obnovljive izvore energije?

76%

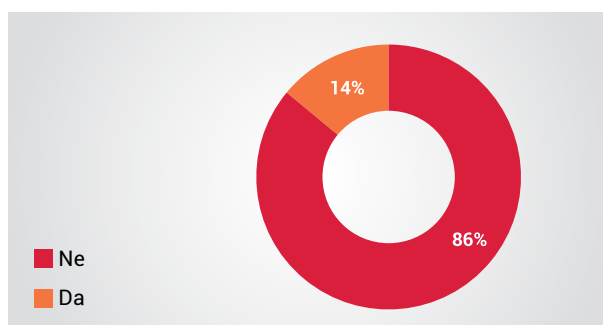
žena želelo bi da se bliže obavesti o dostupnim programima subvencionisanja mera unapređenja energetske efikasnosti

Mali broj žena je upoznat s kreditima za unapređenje energetske efikasnosti (14%) i aktivnostima svoje lokalne samouprave na tom polju (18%), ali bi 76% želelo da se bliže obavesti o dostupnim programima subvencionisanja. Beograđanke su posebno zainteresovane da se dodatno informišu.

Grafikon: Da li vaša lokalna samouprava ima programe subvencionisanja unapređenja EE?

Grafikon: Da li ste upoznati sa kreditima koje daju banke za unapređenje energetske efikasnosti?

Velika većina ženske populacije (84%) smatra da je dobro upoznata s klimatskim promenama čije najozbiljnije posledice vidi u globalnom zagrevanju (90%), topljenju glečera i polarnih kapa (82%) i poremećenoj smeni godišnjih doba (80%). Kako uglavnom nisu informisane o merama i načinima prilagođavanja na promene klime, žene u Srbiji su vrlo otvorene za nova saznanja u toj oblasti, a spremne su i da čuju više o programima edukacije koje sprovodi njihova opština, odnosno grad.

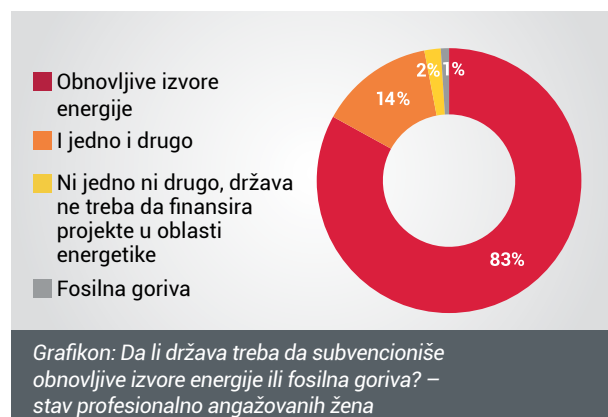
Stavovi – žene u Srbiji biraju održivost

Istraživanje sprovedeno na nacionalno reprezentativnom uzorku žena u Srbiji (žene profesionalno angažovane u održivoj energetici, klimatskim promenama i zaštiti životne sredine i žene u domaćinstvu) pokazalo je da žene podržavaju državu u donošenju politika u oblasti energetike i klimatskih promena, koje promovišu održivi energetske razvoj baziran na primeni zelenih tehnologija, pametnim i naprednim rešenjima. Takođe, ženama je veoma važno da njihov posao bude u skladu sa principima održivog razvoja.

Više od četiri petine profesionalno angažovanih žena (83%) smatra da bi država trebalo da subvencionise OIE, dok 14% misli da bi bilo dobro podržati i OIE i fosilna goriva.

50% žena u domaćinstvu misli da država treba da subvencionise i OIE i fosilna goriva, dok 47% prednost daje OIE.

83% profesionalno angažovanih žena smatra da bi država trebalo da subvencionise obnovljive izvore energije.

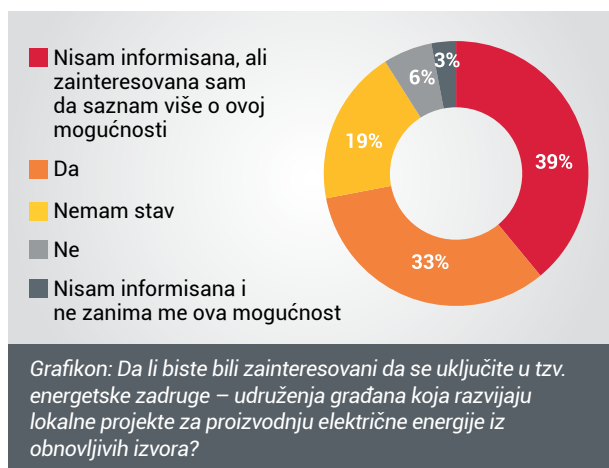
83% profesionalno angažovanih žena i 68% žena u domaćinstvu kupilo bi električno vozilo uz subvenciju države.

Kupovina električnog vozila uz subvencije:

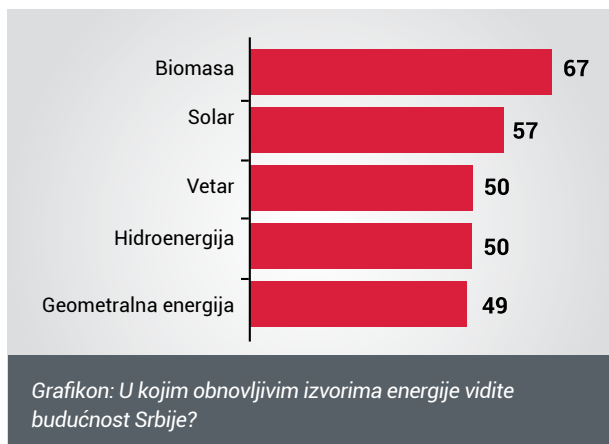
- ▶ Električno vozilo bi kupilo 83% profesionalno angažovanih žena kada bi dobile subvenciju države, pripadnice poslovnog sektora u najvećem procentu (91%).
- ▶ Dve trećine žena u domaćinstvu bi se opredelilo za kupovinu uz subvenciju, a 29% nije sigurno.

Uključivanje građana u razvijanje projekata u OIE kroz udruživanje u energetske zadruge

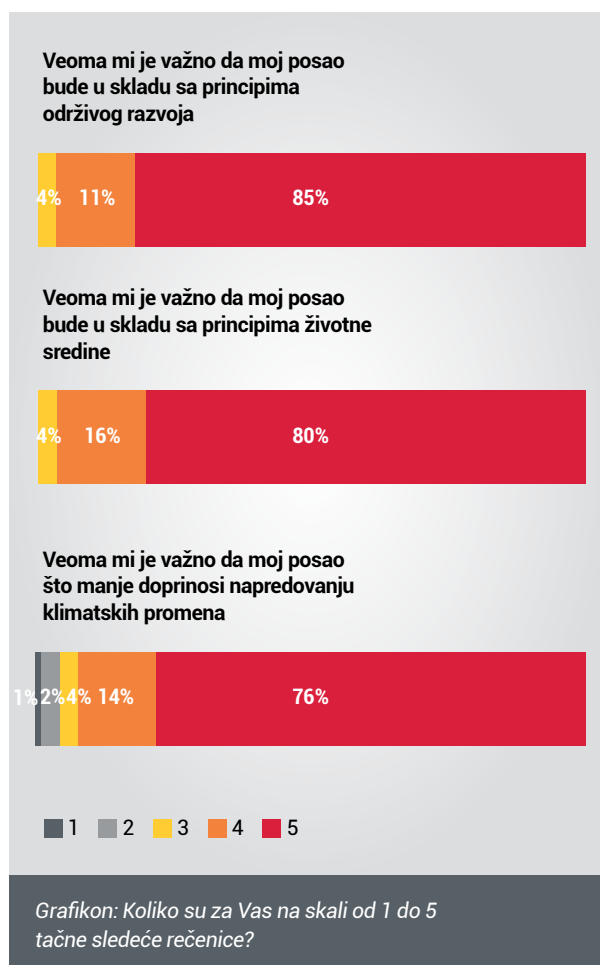
- ▶ Trećina žena u domaćinstvima bi se rado uključila u energetske zadruge, a skoro 40% je zainteresovano da proširi znanje o njima.
- ▶ Devet od deset (ili 91%) anketiranih profesionalno angažovanih žena smatra da bi građani trebalo da se uključe u OIE projekte, a pripadnice organizacija civilnog društva iznad proseka dele ovaj stav.

Dve trećine ispitanica najveći potencijal Srbije iz oblasti OIE vidi u biomasi (67%), dok nešto manje njih (57%) i u solarnoj energiji. Polovina kao potencijal navodi i vetar, hidroenergiju i geotermalnu energiju. Predstavnice organizacija civilnog društva iznad proseka vide vetar kao najveći potencijal (67%), dok žene zaposlene na fakultetima i naučnim institutima ovaj izvor navode ispod proseka (32%).

Ženama je važno da njihov posao bude u skladu sa principima zaštite životne sredine i da ne doprinosi klimatskim promenama.

Zaključci

Održiva energetika, klimatske promene i zaštita životne sredine predstavljaju sektore, koji više od konvencionalne energetike, bazirane na fosilnim gorivima, otvaraju prostor za aktivnije angažovanje žena.

- ▶ Nove perspektive u ovim sektorima na globalnom nivou kao važan deo razvojne paradigme vide veće angažovanje žena ne samo zarad urođnjavanja kao moralne i društvene obaveze već i zbog konkretne poslovne koristi, jer studije pokazuju da rodno diverzifikovane organizacije postižu bolje rezultate. Žene svojim veštinama, znanjem i inovativnošću pokazuju snažan leaderski potencijal u tranziciji ka niskougljeničnoj ekonomiji.
- ▶ Iako je primetan pozitivan trend u zastupljenosti žena u održivoj energetici, klimatskim promenama i zaštiti životne sredine u Srbiji, i dalje se njihov broj u javnim institucijama i preduzećima smanjuje kako se ide ka vrhu hijerarhijske lestvice. Elektromreža Srbija (EMS) se sa 56% žena na najvišem nivou upravljanja može pohvaliti natprosečnim rezultatom među energetske kompanijama, ne samo za Srbiju.
- ▶ Žene procenjuju da nisu ravnopravne u potpunosti sa muškarcima, ali retko prepoznaju rodnu neravnopravnost, pa i čak relativizuju probleme koji proističu iz fiksiranih rodni uloga i identiteta. U većini slučajeva one i dalje smatraju da napredak u karijeri i položaj žena u najvećoj meri zavisi od njih samih, od njihovog truda i zalaganja, iako se četvrtina suočila sa problemima i preprekama zbog toga što su žene.
- ▶ Ne postoje mere za unapređenje rodne ravnopravnosti kojima bi se podržale žene i omogućilo njihovo napredovanje u karijeri i probijanje „staklenog plafona“ u javnoj upravi, javnim preduzećima, kao ni na fakultetima i naučnim institutima.
- ▶ Ni u poslovnom sektoru ne postoje mere za unapređenje rodne ravnopravnosti, a pogodnosti za zaposlene žene zastupljene su u malom broju preduzeća. Zanimljivo je da se plaćeno odsustvo tokom trudničkog i porodijskog bolovanja u velikom procentu shvata kao pogodnost za zaposlene, a ne garantovano pravo.
- ▶ Preduzetnice i poljoprivrednice su zainteresovane za unapređenje energetske efikasnosti i primenu zelenih tehnologija u poslovanju. Poljoprivrednice su veoma informisane o najnovijim tehnologijama koje mogu primeniti, dok se kod preduzetnica uočava velika potreba za informacijama o dostupnim kreditima i podsticajima države, stručnim i savetodavnim uslugama.
- ▶ Žene u domaćinstvima u Srbiji pokazuju visok stepen informisanosti o energetske efikasnosti. Kao razlog za nesprovođenje mera za unapređenje najčešće se navodi nedostatak novca.
- ▶ Žene u domaćinstvima nisu uopšte upoznate sa aktivnostima svojih lokalnih samouprava kada je reč o merama podsticaja u oblasti unapređenja energetske efikasnosti i aktivnostima u vezi sa klimatskim promenama, iako pokazuju veliku zainteresovanost da se o ovim temama informišu.
- ▶ Rodni aspekti međunarodnih ili domaćih organizacija civilnog društva sve više postaju obavezujući u projektima u oblasti OIE, klimatskih promena i zaštite životne sredine, i najčešće predstavljaju zahtev donatora, s obzirom na to da je rodna ravnopravnost na globalnom nivou prepoznata kao preduslov održivog razvoja.
- ▶ Žene u opštoj populaciji pokazuju orijentaciju ka održivim rešenjima. Podržavaju državu u donošenju politika koje promovišu održivi energetske razvoj. Pozitivno se izjašnjavaju i u vezi sa kupovinom električnog vozila ukoliko bi bila obezbeđena subvencija. Isto tako, veoma su zainteresovane za koncept energetske zadruga.

Preporuke

Za donosioce odluka:

- ▶ Unaprediti zastupljenost žena na nivou odlučivanja u javnim institucijama i javnim preduzećima u sektorima održive energetike, klimatskih promena i zaštite životne sredine, kroz uvođenje i primenu mera jednakih mogućnosti;
- ▶ Uključiti žene na pozicijama odlučivanja u nacionalni dijalog, ali i u dijalog o politikama na međunarodnom nivou i podstaći nacionalno, regionalno i međunarodno umrežavanje žena.

Za biznis sektor:

- ▶ Unaprediti zastupljenost žena na pozicijama najvišeg i višeg menadžmenta, odnosno promovisati lidersku ulogu žena u tranziciji ka održivim i pametnim rešenjima u energetici, klimatskim promenama i zaštiti životne sredine.
- ▶ Ispitati pozicije žena i muškaraca (sprovesti gender audit), kao i prepreke za napredovanje u karijeri, i razmotriti planove za unapređenje rodne ravnopravnosti .
- ▶ Pružiti podršku kompanijama za uvođenje i primenu mera i politika za ravnotežu porodičnog i profesionalnog života, namenjenu zaposlenim ženama, ali i muškarcima.

Za organizacije civilnog društva:

- ▶ Dalji razvoj kapaciteta organizacija civilnog društva za uključivanje rodne perspektive u projekte u oblasti zaštite životne sredine, održive energetike i klimatskih promena je preduslov unapređenja i povećanja efekata i rezultata projekata.
- ▶ Podržati ženske organizacije u razvijanju ekspertize u oblasti održive energetike, klimatskih promena i zaštite životne sredine.

Za preduzetnice i poljoprivrednice:

- ▶ Informisati preduzetnice o mogućnostima unapređenja energetske efikasnosti i primene zelenih tehnoloških rešenja u biznisu, kroz edukativne i programe podizanja svesti;
- ▶ Unaprediti stepen informisanosti preduzetnica i poljoprivrednica o dostupnim mehanizmima finansijske podrške i podsticajima države i obezbediti stručne i savetodavne usluge;
- ▶ Stvaranje politika za podršku preduzeticama i poljoprivrednicama za korišćenje inovativnih zelenih tehnologija i primenu principa cirkularne ekonomije.

Za naučne institute i fakultete:

- ▶ Doneti mere za unapređenje rodne ravnopravnosti (planove za ostvarivanje rodne ravnopravnosti) kojima bi se podržale žene na fakultetima i naučnim institutima i omogućilo njihovo napredovanje u karijeri i probijanje „staklenog plafona“;
  - ▶ Motivisati veći broj mladih žena da se opredele za studije elektrotehničkog, mašinskog i tehnološkog usmerenja (engl. STEM – science, technology, engineering, maths). Na taj način bi baza žena u struci, budućih liderki, postala značajno veća, a njihove veštine i talenat su od ključnog značaja za razvoj inovacija u privredi;
  - ▶ Potrebno je ohrabrivati i podržavati žene da rukovode naučnim projektima i osigurati njihovu uključenost u saradnju naučnih institucija i privrede.
- ### Za žene u opštoj populaciji:
- ▶ Raditi na informisanju i edukaciji žena, kao i njihovom uključivanju u postojeće programe sa ciljem osnaživanja žena, kao i u programe koji promovišu korišćenje novih i održivih tehnologija, uključujući i obnovljive izvore energije.

Žene u održivoj energetici, klimatskim promenama i zaštiti životne sredine - LIDERSTVO ZA PROMENU

Centar za promociju održivog razvoja – CPOR

Centar za promociju održivog razvoja (CPOR) je organizacija civilnog društva sa sedištem u Beogradu. Cilj organizacije je promocija održivog razvoja u Srbiji i regionu Balkana sa fokusom na sektor održive energetike, klimatskih promena, zaštite životne sredine i rodne ravnopravnosti, kroz podizanje svesti, zagovaranje, diseminaciju informacija, edukaciju javnosti i organizovanje događaja.

CPOR je dobro povezan i ostvaruje saradnju i partnerstva sa velikim brojem domaćih i međunarodnih organizacija, institucija i kompanija, čije strategije, programi razvoja i aktivnosti doprinose ostvarivanju održivog razvoja.

CPOR je osnovan 2014. godine, a 2015. godine je pokrenuo i upravlja portalom Balkan Green Energy News, najbrže rastućim portalom o održivoj energetici i zelenoj ekonomiji na Balkanu.

WISE SEE projektni tim:

Branislava Jovičić,
projektna menadžerka

Maja Turković,
ekspertkinja za održivu energetiku

Višnja Baćanović,
ekspertkinja za rodnu ravnopravnost

Aleksandra Ajdanić,
ekspertkinja za komunikacije

Marija Nešović,
projektni asistent

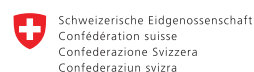
Kontakt:

 Bulevar Zorana Đinđića 45e/2, 11070 Novi Beograd, Srbija

 info@wisesee.org

 +381 11 31 21 259

 wisesee.org

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Embassy of Switzerland
Swiss Cooperation Office in Serbia